

Az állam fejlődése Európa nyugati részén

Sashalmi Endre: *A Nyugat-Európai államfejlődés vázlata. Pannonica Kiadó, Pannonica Kiskönyvtár, 2006. 191 old.*

Igen értékes kötetet publikált Sashalmi Endre, a Pécsi Tudományegyetem oktatója, amely Magyarországon mindenképpen hiánypótlónak minősíthető, hiszen Szűcs Jenő összefoglalása (Vázlat Európa három történeti régiójáról) immár több mint két évtizede jelent meg. Nem kevesebbre vállalkozott ugyanis a szerző, mint hogy *Europa Occidens* (alapvetően Nyugat-Európa) hét évszázados (1000–1700) államfejlődésének alapvető vonásait bemutassa.

A három nagy fejezetből álló munka első egysége a középkori (1000–1450) államfejlődés főbb tendenciáit tárja az olvasók elé. A 12. század közepéig nem létezett az állam, hiszen a kormányzás a hűbéri struktúrákon alapult, ennél fogva a politikai hatalom sem összpontosult egyetlen személyre, tudniillik az uralkodó kezében. A személyes jelleg érvényesült mind a hűbéreseket, mindpedig az alattvalókat (*regnicolae*) vonatkozásában a területiséggel szemben. A század derekától azonban a jogtudomány kialakulásának köszönhetően a „királyság hivatali jellege” alkotta a politikai filozófia homlokterét. A 13. század elejétől pedig a királyi tisztség legfőbb feladatának a közjő szolgálatát tekintették, így tulajdonképpen a mindenkor uralkodó személyétől független, felette álló közhatalomnak tartották a királyi hivatalt (*officium regis*). E fejlődés többek között az angol és a magyar koronaeszmé kialakulásában is tetten érhető. Az „állam jogi eszméjének” kialakulásához elengedhetetlen volt a gregorián egyházreform és a vele szoros kapcsolatban álló jogtudomány megszületése. Azzal ugyanis, hogy a pápaság deszkalizálta az uralkodó hatalmát, és ezzel párhuzamosan az egyház irányításából is kizso-

rította, a királyi hatalomnak új, ezúttal már laikus legitimitásra volt szüksége. Ezt pedig az újonnan felfedezett római jogból merítették a legisták. A 12. század végére vált általánossá az állam eszméjének fő ismérveit (belső és külső függetlenség; territorialitás; világi [politikai] szerveződés) magában foglaló formula, amely szerint „a király, aki nem ismer el feljebbvalót, császár saját királyságában”. A 14. század kezdetére kialakultak a szuverén területiális államok, melyek államformája a monarchia volt. Ezen „intézményes-területi államok” kialakulásának első szakaszát a korporációk megjelenése jelentette. Ezek az autonóm szervezetek (céhek, gildék, egyetemek, fraternitások stb.) a társadalomszerveződés horizontális síkján jelentkeztek, és az állam intézményeivel párhuzamosan fejlődtek ki. Jelentőségüket mutatja, hogy az abszolutizmus korában sem lehetett ezeket felszámolni. Közülük az államfejlődés szempontjából a politikai rendek, valamint működésük szinterei, a tartományi, majd az országos rendi gyűlések voltak a legjelentősebbek. A rendek működésében a területiség elve mellett – a *quod omnes tangit* elv alapján – az uralkodóval a közügyekben történő együttműködés (kormányzat) igénye vált meghatározóvá. A 12. század végén először Leónban megjelent rendi gyűlések a 14. század derekától Nyugat-Európában már kiforrottnak tekinthetők, mindenekelőtt a döntési jog és az állandóság (intézményesülés) következtében. A gyűlések struktúrája változatos volt (egytől a négy kamaráig), ám a döntő szempont nem is ebben rejlett, hanem a *congregatiók* tényleges funkcionalitásában és birtokolt jogaiban. Ezek pedig országonként, tartományonként sem voltak teljesen azonosak.

A második fejezet *A modern állam kialakulása (1450–1700)* címet viseli. A 15.

század második felétől az 1660-as évekig tartó periódust a dinasztikus államok korának nevezhetjük, szemben a korábban tévesen alkalmazott nemzeti állam, nemzetállam terminusokkal. E politikai alakulatokat birtokló uralkodócsaládok („tulajdonosi dinaszticizmus”) dinasztikus jogait nem korlátozták sem a természetes geográfiai határok, sem pedig a nemzeti elv (lásd a 16–17. századi Angliát, a Habsburgok spanyol ágának birodalmát stb.). Éppen ezért „a centralizáció kifejezés nem alkalmas a dinasztikus államok” jellemzésére, hiszen „a korporációk és az intézményi szinten is megnyilvánuló regionalizmus ugyanis végig megmaradt” a korszakban. A dinasztikus államok területi integritásának fenntartásához szükséges volt a megfelelő koordinációt végző kormányzervek felállítása, az államhoz csatolt kisebb-nagyobb területek sajátos jog- és intézményrendszerének fenntartása, az újonnan bekebelezett territóriumok vezető rétegeinek (helyi elit) megnyerése. A reformáció nyomán kialakuló vallási konfliktusok okozta krízisen (legfőképpen a harmincéves háború) úrrá lett dinasztikus államok életében egy új szakasz kezdődött a 17. század ’60-as éveiben. A korszak legfőbb jellemzői közé tartozott a rendek visszaszorulása; a hadseregek létszámának (hadügyi forradalom) és az államot működtető apparátus (hivatalnokok) jelentős arányú növekedése; ezekkel párhuzamosan az állami adóterhek emelkedése. A 17–18. század fordulójára kialakult az ún. fiskális–katonai állam. A szerző felhívja a figyelmet, hogy noha sok esetben ez a változás az abszolutizmus kialakulását eredményezte, de a kapcsolat nem volt automatikus. Sashalmi elemzésének egyik legfontosabb megállapítása szerint az abszolutizmus mintaállama – az eddigi elképzelésekkel szemben – nem a Napkirály (XIV. Lajos) országa, hanem a III. Frigyes által kormányzott Dánia volt. Az 1665-ben hozott Királyi Törvény lett az ország alaptörvénye, mely „örökletessé tette a monarchiát, megtiltotta az ország felosztását, és kötelezővé tette az evangélikus egy-

ház fenntartását [...] egyebekben viszont abszolút hatalommal ruházta fel a királyt, szabad kezét adva az uralkodónak a törvényhozás, adóztatás, egyházi és világi tisztségekre való kinevezés” terén. A szerző cáfolja a marxista egyensúlyelméletet, miszerint az abszolutizmus kialakulásának oka csupán az egyes államok belső viszonyaiban keresendő (a polgárság még nem elég erős a hatalom megszerzéséhez, a nemesség pedig már nem tudja szilárdan kezében tartani azt, így az uralkodó abszolút hatalomra tesz szert), és éppen a skandináv (Dánia, Svédország) államok példáján keresztül mutat rá, hogy az új hatalmi struktúra mindenekelőtt az államok egymáshoz való viszonyában gyökerezik. Egyúttal azt a téves megállapítást is cáfolja, mely az abszolút hatalom korlátlan voltát hangsúlyozza.

Az utolsó részben a szerző Thomas Ertman európai államfejlődésről vallott főbb elképzeléseit ismerteti (elsőként a magyar szakirodalomban), majd vonja kritika alá. Az Ertman-féle modell a latin rítusú keresztény államokat alapvetően két fő szempont alapján vizsgálja, melyeken belül két típust különböztet meg. A politikai rendszer tekintetében ezek alapján beszélhetünk abszolutista és alkotmányos struktúráról, míg az államapparátus (állami infrastruktúra) esetében a „patrimoniális” és a „bürokratikus” rendszer alkotja a két kategóriát. A szerző az általa végzett korrekciók és kiegészítések szem előtt tartásával az ismertetett alapkonceptiót alkalmas kiindulópontnak ítéli az ortodox és a nem keresztény kultúrkörhöz tartozó államok kormányzati rendszerének összehasonlító vizsgálata esetében is.

Sashalmi Endre jelen munkája, amint maga a szerző is utal rá az előszóban, nem sorolható a „könnyű olvasmányok” közé. Megértéséhez szükséges a közép- és kora újkori egyetemes politika-, gazdaság- és társadalomtörténet alapos ismerete, ugyanakkor nem nélkülözhető a filozófiai alapfogalmakban való jártasság sem. Mindez *a priori* következik a vizsgált témából, hiszen egy

olyan összetett folyamatról van szó, amely időben és térben egyaránt nagymértékű sajátosságokat mutat. Ennek ellenére a szerző igyekezett a befogadást megkönnyíteni kö-zérthető stílusával, sőt lehetőség szerint a korabeli szisztémák egy-egy mai politikai-közigazgatási intézménnyel történő (jól sikerült) összevetésével. A szerző impozáns mennyiségű munkát épített be monográfiájába a nemzetközi historiográfia releváns

alkotásai közül, melyek kevésbé vagy egyáltalán nem találtak visszhangra eddig a magyar kutatók körében. Ezek alapján érdeklődve várjuk a Sashalmi által irányított kutatócsoport készülő összefoglalását, melyben Kelet-, Kelet-Közép-Európa és a Balkán politikai alakulatainak államfejlődését vesszük górcső alá.*

FEDELES TAMÁS

* Időközben megjelent a munka: „Kelet-Európa” és a „Balkán”, 1000–1800. Intellektuális-történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók? Szerk. Sashalmi Endre. Pécs, 2007. (Kelet-Európa és Balkán Tanulmányok 4.)

Számunk szerzői

BARTKÓ JÁNOS	történész, Pannon Egyetem, Veszprém
MICHAEL BORGOLTE	történész, Humboldt-Universität, Berlin
E. KOVÁCS PÉTER	történész, MTA Történettudományi Intézet, Budapest – Római Magyar Akadémia
FALVAY DÁVID	történész, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
FEDELES TAMÁS	történész, Pécsi Tudományegyetem
FELFÖLDI SZABOLCS	történész, Szegedi Tudományegyetem
H. TÓTH IMRE	szlavista, Szegedi Tudományegyetem
HORVÁTH EMÓKE	történész, Miskolci Egyetem
HUNYADI ZSOLT	történész, Szegedi Tudományegyetem
KLANICZAY GÁBOR	történész, Central European University, Budapest – Collegium Budapest
KOSZTA LÁSZLÓ	történész, Szegedi Tudományegyetem
KOVÁCS TAMÁS	egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem
MADAS EDIT	irodalomtörténész, MTA-OSZK Fragmenta Codicum Kutató- csoport, Budapest
MAKAI JÁNOS	történész, Eszterházy Károly Főiskola, Eger
NEMERKÉNYI ELŐD	klasszika-filológus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bu- dapest
ORBÁN IMRE	történész, Móra Ferenc Múzeum, Szeged
MARTYN RADY	történész, University College London
DANIELE SOLVI	történész, Società Internazionale di Studi Francescani, Assisi
SZÉKELY MELINDA	történész, Szegedi Tudományegyetem

A fordításokat BARNA JÓZSEF, CZIRÁKI ZSUZSANNA, GALAMB GYÖRGY és SEBŐK FERENC készítette.

Contents

Essays

DANIELE SOLVI	
Inquisitor John Capistrano and Franciscan Dissent (Translated by György Galamb)	5
GÁBOR KLANICZAY	
The Ambivalent Model of Solomon for Royal Sainthood and Royal Wisdom	25
LÁSZLÓ KOSZTA	
Hermits in 11th-century Hungary	42
PÉTER E. KOVÁCS	
Emperor Sigismund in Gubbio	56
DÁVID FALVAY	
Saint Elizabeth, Saint Guglielma and the Hungarian Royal Origin as a Topos in Italy	64
IMRE H. TÓTH	
Between Byzantium and Roma (“Information Explosion” and “Paradigm Shift” in Bulgaria [885–970])	77

Workshop

ELŐD NEMERKÉNYI	
The Emergence of Latin Literacy in Medieval Hungary (Center and Periphery)	89
JÁNOS BARTKÓ	
“Distinctions” in Hugh of St. Cher’s (†1263) Evangelical Sermons	94
EDIT MADAS	
Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae (Of the Systematic Exploration of a Medieval Source Domain)	101

Evoking the past

EMŐKE HORVÁTH	
The Chronicle of Iohannes Biclarensis (John of Biclaro)	116
MELINDA SZÉKELY	
Plinius about India	128

Theory and method

MICHAEL BORGOLTE	
The Perspectives of European Medieval History at the Beginning of the 21st Century (Translated by Zsuzsanna Cziráki)	142

Beyond our borders

“Similarities and Analogies are Much More Important than Differences.” (Interview with Martyn Rady, English Professor of History. By Zsolt Hunyadi)	156
A Bibliography of Martyn Rady’s Works	164
MARTYN RADY	
Justice Delayed? Litigation and Dispute Settlement in Fifteenth-Century Hungary (A Case Study) (Translated by Ferenc Sebők)	167

Reviews

With “Discount Airlines” on the Silk Road (Thomas O. Höllmann: <i>A Selyemút. Ford.: Uray-Kőhalmi Katalin. Corvina Tudástár, Budapest, 2006. 136 oldal</i>) SZABOLCS FELFÖLDI	178
Forgotten Sources about the Envoys of Late Antiquity (Andrew Gillett: <i>Envoys and Political Communication in the Late Antique West 411–533, “Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 55.”, Cambridge, 2003. 335 oldal</i>) TAMÁS KOVÁCS	182
“The Most Beautiful” Vita of Margaret (Deák Viktória Hedvig OP: <i>Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia Garinus legendája nyomán. Kariosz Kiadó, Budapest, 2005. 486 oldal</i>) IMRE ORBÁN	188
In the Neighborhood of Two Empires (Font Márta: <i>A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. 326 oldal</i>) JÁNOS MAKAI	192
The Development of the State in the Western Part of Europe (Sashalmi Endre: <i>A Nyugat-Európai államfejlődés vázlata. Pannonica Kiadó, Pannonica Kiskönyvtár, 2006. 191 oldal</i>) TAMÁS FEDELES	199

<i>Authors</i>	202
----------------------	-----

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

*

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén.

A folyóirat előfizetési díja egy évre 2400 Ft+postaköltség.

A lap ára egy szám megrendelése esetén 600 Ft+postaköltség,
könyvesboltban 800 Ft.

*

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Teleki Téka, VIII. ker., Bródy Sándor u. 46.;

Kis Magister Könyvkereskedés, V. ker., Magyar u. 40.;

Írók Boltja, VI. ker., Parnasszus Kft., Andrássy út 45.;

ELTE BTK könyvtár, VIII. ker., Múzeum krt. 6–8.;

Osiris Könyvesbolt, V. ker., Veres Pálné u.;

Könyvtárellátó Kht., XIII. ker., Váci út 19.;

Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.

Szeged: Katedrális Bt., Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27.,

Könyv- és Jegyzetbolt, Vitéz u.;

Egyetemi könyvtár, Petőfi S. sgt.

Miskolc: Fókusz Könyvesbolt, Pátria üzletház;

Bibliofil Kft., Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33.

Pécs: PTE Iskolaszövetkezet Könyvesbolt, Ifjúság út 6.;

PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár, Rókus u. 2.

*

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület

6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefon: 62/313-221

e-mail: aetas@mail.u-szeged.hu

<http://www.aetas.hu>

Felelős kiadó: Deák Ágnes

Olvasószerkesztő: Horváthné Szélpál Mária

Szerkesztőségi titkár: Tóth Hajnalka

A borítót tervezte: Annus Gábor

Nyomdai munkálatok: E-press Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 800,- Ft
Előfizetőknek: 600,- Ft

Azt is érdemes megemlíteni, hogy e hagyományok egy részében, főképp az üldözött-ártatlan nő történetében a magyar királynő toposz könnyedén kapcsolódik különböző nevet viselő főszereplőkhöz, illetve eredetileg névtelenül álló történetekhez. Ugyanazt az alaptörténet megtaláljuk hol Berta, hol Joiie, hol Vilma magyar királynő vagy királyné neve alatt (sőt Olympia és Costanza és még más magyar királynő vagy királyné is előfordul, mint üldözött nő), más verziókban pedig ugyanabban a történetben az ugyanazt a Szent Vilma nevet viselő főszereplő nem magyar, hanem római, avagy lengyel királynőként tűnik fel. Mindez azért érdekes számunkra, mert ezen keresztül megérthetjük azt az irodalmi mechanizmust, hogy egy alaptörténet (itt az ártatlan üldözött nő), egy attribútum (a magyar királyi eredet) és egy főszereplő-név egymástól függetlenül bukkannak fel, és szinte véletlenszerűen kapcsolódnak össze.

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy valódi magyar királynő-szentek esetében is megfigyelhetünk hasonló motívumokat, ami azt is mutatja, hogy a mesés toposz és a valódi biográfia kölcsönösen és dinamikusan hatnak egymásra. Szent Erzsébet itáliai hagiográfiájában is fellelhetünk olyan „idegen” kultusz-elemeket, amelyeket részben e mechanizmus alapján kapcsoltak nevéhez. Ilyen eset az itáliai eredetű Mária-revelációk könyve, amely feltehetően a 14. század elején született, s amely olyan látomásokat tartalmaz, amelyben a főszereplő előtt Szűz Mária, olykor János Evangélista, s végül maga Krisztus jelenik meg.

Falvay Dávid tanulmányát számunk 65–77. oldalán olvashatják.
